

4. Іляш Н.І. Концептуальні підходи до визначення поняття «реальний сектор економіки» / Н.І. Іляш // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8. – С. 59–62.
5. Кваснюк Б.Є. Темпи і пропорції розвитку реального сектора економіки в Україні / Б.Є. Кваснюк, Д.В. Ключин // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 3. – С. 74–92. Особистий внесок – визначено прогноз розвитку реального сектора економіки до 2016 р.
6. Ключин Д.В. Структура та форми доходу реального сектору економіки / Д.В. Ключин // Економіст. – 2004. – № 8. – С. 32–35.
7. Національна економіка : [навч. посіб.] / [А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович] ; за ред. А.Ф. Мельник. – К. : Знання, 2011. – 463 с.
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
9. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.

УДК 330.111

Савіна Н.Б., д.е.н., професор, проректор
*Національний університет водного господарства
та природокористування*

Ковшун Н.Е., к.е.н., доцент,
професор кафедри економіки підприємства
*Національний університет водного господарства
та природокористування*

ФОРМУВАННЯ ВОДОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ У СКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ОСНОВІ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ

Савіна Н.Б., Ковшун Н.Е. Формування водогосподарського комплексу у складі національної економіки на основі функціонального підходу. У статті висвітлено місце і роль процесів водокористування для національної економіки з урахуванням специфічних функцій водного господарства. Розглянуто водогосподарський комплекс як утворення, за допомогою якого відбувається реалізація основних завдань водного господарства в межах окремого басейну чи території.

Ключові слова: водне господарство, функції водного господарства, водогосподарський комплекс, національна економіка, функціональний підхід.

Савина Н.Б., Ковшун Н.Е. Формирование водохозяйственного комплекса в составе национальной экономики на основе функционального подхода. В статье освещены место и роль процессов водопользования для национальной экономики с учетом специфических функций водного хозяйства. Рассмотрен водохозяйственный комплекс как образование, с помощью которого происходит реализация основных задач водного хозяйства в пределах отдельного бассейна или территории.

Ключевые слова: водное хозяйство, функции водного хозяйства, водохозяйственный комплекс, национальная экономика, функциональный подход.

Savina N.B., Kovshun N.E. Formation of a water management complex in the national economy based on a functional approach. The article highlights the place and role of water use processes for the national economy taking into account the specific functions of the water sector. The water management complex is considered as an education, with the help of which the realization of the main tasks of the water sector within the boundaries of a separate basin or territory is carried out.

Key words: water economy, water management functions, water management complex, national economy, functional approach.

Постановка проблеми. Водне господарство впливає на розвиток та розміщення продуктивних сил, створення необхідних соціальних і побутових умов життя населення та тісно пов'язане з усіма галузями національної економіки. Як вид економічної діяльності водогосподарське виробництво

тривалий час належало до невиробничої діяльності, яка здійснюється не у вигляді виробництва продукції, а у вигляді послуг. Але після переходу України на світову класифікацію видів економічної діяльності водне господарство включене до виробничої діяльності. Отже, воно є невід'ємною структурною

одиночку національної економіки, тому теоретичне та методичне обґрунтування системи водокористування як складника національної економіки потребує свого розвитку та вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключові тенденції розвитку водогосподарського комплексу України викладено не лише в дослідженнях науковців академічної та вищої шкіл, а й у доробку цілої низки науковців-практиків. У цілому вже сформовано основні теоретичні та прикладні положення щодо збереження водних ресурсів держави [1; 2], досліджено їх особливості та характеристики [3], запропоновано шляхи підвищення ефективності функціонування водогосподарського комплексу [4; 5]. Наявні напрацювання орієнтують на необхідність трансформації водного господарства на засадах сталого розвитку. Значну частину досліджень присвячено вдосконаленню економічного механізму водокористування [6], зміні організаційних засад у водогосподарському виробництві [7], інноваційно-інвестиційним процесам [8] тощо.

Розбудова в Україні адекватної реальним економічним, технологічним, соціальним, екологічним та іншим природним процесам системи сталого водокористування й обґрунтування її базових елементів підпорядковані світоглядно-методологічному, теоретичному та науково-практичному осмисленню одночасно декількох сфер суспільного життя (екологічної, економічної, технологічної, технічної, інтелектуальної, демографічної та соціальної), всебічному вивченню особливостей технології водокористування та її трансформуючого впливу як на розвиток національної економіки, так і на її галузеву структуру. Поряд із цим наголосимо, що стале водокористування має визначальний вплив на спрямованість й активність конвергентних і суспільно-політичних та технологічних коеволюційних процесів, які мають місце в межах національної економіки. Отже, враховуючи важливість вирішення проблеми гарантування розвитку національної економіки, доцільним є розгляд водокористування саме як її складника.

Постановка завдання. Враховуючи вихідні положення теорій управління водним господарством та національною економікою, вважаємо за доцільне репрезентувати місце і роль процесів водокористування для національної економіки з урахуванням специфічних функцій водного господарства.

Виклад основних результатів. За спрощеного підходу до системи водокористування цілком очевидно, що для функціонування водного господарства необхідними є наявність водних ресурсів та засобів для їх використання. Тобто, з одного боку, необхідна водоресурсна частина, що охоплює усі природні водні об'єкти: річки, моря, озера, ставки, підземні води та ін., а з іншого – технологічна частина, що включає у себе всі засоби і споруди, за допомогою яких створюються умови, необхідні для нормального

водокористування (водосховища, канали та ін.). При цьому водні об'єкти визначають наявність водних ресурсів – водний фонд, який характерний для кожного басейну річки і на підставі якого визначаються потенційні можливості його використання. Разом із тим фактична наявність водних ресурсів, можливих для використання в межах соціально-економічної системи України на конкретний момент часу, визначається в рамках другого складника, який дуже тісно пов'язаний із першим та призначений для створення необхідних умов використання водного фонду. Ця частина включає такі функції управління: експлуатацію водогосподарських споруд та обладнання цієї підсистеми, облік основних і оборотних фондів та їх стан, водорозподіл на підставі заявок, договорів, угод і водогосподарської ситуації. Її дослідження дає уявлення про можливість фактичного використання водних ресурсів на сучасному етапі.

Взаємний аналіз водних ресурсів та технічних засобів їх використання показує можливості розвитку водного господарства в певному районі на основі місцевих водних ресурсів і з урахуванням можливості перерозподілу стоку. Також на водогосподарське виробництво визначальний зворотній вплив матиме й система споживання вод, а саме її галузеві особливості та потреби.

Ці три напрями органічно поєднуються, забезпечуючи у цілому зростання економічного потенціалу та раціональне використання водних ресурсів. Перша і друга підсистеми формують міжгалузеву систему водозабезпечення, завдання якої полягає у забезпеченні водокористувачів водою в установленому обсязі та природної якості без порушення екологічної рівноваги і негативних наслідків, що пов'язані зі шкідливою дією води. І, нарешті, третя підсистема враховує специфіку водокористувачів (водозабезпечення, зрошення, гідроенергетика, рибне господарство, переробна чи добувна галузі та ін.). Галузева структура водокористування є замкаючою у загальній системі водного господарства, від її правильної роботи багато в чому залежать раціональне використання й охорона водних ресурсів. Рівень галузевого використання води визначають розвиток продуктивних сил країни і соціальні потреби населення. З урахуванням технологічних досягнень кожна галузь формує відповідні вимоги до забезпечення водними ресурсами. Виходячи із цього, управління внутрігалузевим використанням водних ресурсів здійснюється водокористувачами (підприємствами), які мають до постачальника води обґрунтовані вимоги щодо задоволення своїх потреб. Система внутрігалузевого управління водним господарством має свою специфіку і пов'язана із зовнішньою системою управління взаємними вимогами.

Таким чином, сучасну систему водокористування України можна трактувати як складник надійності й органічності функціонування національної еконо-

міки в ресурсних обмеженнях за допомогою функціонального підходу.

Згідно з функціональним підходом, водне господарство – це специфічна сфера економічної діяльності, яка використовує природні ресурси (воду) як предмети праці для виробництва води та надання водогосподарських послуг за допомогою засобів виробництва: гідротехнічних споруд, інженерних комунікацій та ін. Водне господарство інтегрує різні галузі господарства на основі водокористування й являє собою складний і розгалужений міжгалузевий водогосподарський комплекс [9].

У цілому водне господарство визначається такими функціями, як: забір, підйом води з поверхневих та підземних джерел водопостачання; подача води по міжгалузевих (міжгосподарських) каналах і водоводах; очищення відповідно до вимог технологічних регламентів; транспортування питної води споживачам; водовідведення; очистка стічних вод; регулювання і перерозподіл річкового стоку в часі та просторі; експлуатація водних і водогосподарських об'єктів для підтримання їх у безпечному стані; облаштування водних об'єктів для санітарно-гігієнічних і рекреаційних цілей; дотримання лімітів (норм) і правил водоспоживання та водовідведення, а також режиму використання води, що встановлюються дозволом на спеціальне водокористування; охорона водних об'єктів від забруднення та виснаження; охорона виробничих об'єктів, населених міст і природи від шкідливої дії води; охорона навколишнього середовища від негативних наслідків, що зумовлені будівництвом водогосподарських об'єктів і споруд; складання водогосподарських балансів із визначенням забору води й умов водокористування в басейнах річок у розрізі територій країни на водогосподарських ділянках; державний контроль над використанням, відновленням та охороною водних об'єктів; розроблення схем комплексного використання й охорони вод; упровадження на підприємствах, установах та організаціях досягнень науки, техніки і передового досвіду у сфері водозбереження й охорони вод; проведення єдиної науково-технічної політики в галузі.

У межах окремого басейну чи території реалізація основних завдань водного господарства здійснюється на основі водогосподарського комплексу. Водогосподарські комплекси (ВГК) – це сукупність гідротехнічних споруд, соціально-економічних і технічних заходів щодо використання водних ресурсів в інтересах ефективного розвитку всіх галузей економіки [10]. Згідно з «ГОСТ 19185-73», ВГК – сукупність різних галузей господарства, які спільно використовують водні ресурси одного річкового басейну. При цьому галузі та виробництва, які забирають воду або використовують її з даного водогосподарського комплексу водного об'єкта, називають учасниками (компонентами) ВГК [11]. Отже, основні підгалузі (компоненти) водогосподарського

комплексу – це водопостачання промисловості, населених пунктів, сільськогосподарського виробництва, зрошення земель та обводнення посушливих районів, гідроенергетика, водний транспорт, рибне господарство, рекреація і відпочинок.

Водогосподарські комплекси за кількістю учасників можуть бути галузевими або комплексними. Галузеві комплекси можуть створюватися для однієї галузі, наприклад для зрошення, рибного господарства та ін. Комплексні ВГК включають у себе декілька учасників (комунально-побутове господарство, гідроенергетику, зрошення, водний транспорт, лісосплав, водний туризм та ін.). Наприклад, на Дніпрі створено шість комплексних ВГК: Київський, Канівський, Кременчуцький, Дніпродзержинський, Дніпровський (Дніпрогес), Каховський.

Галузі економіки поділяють на дві категорії залежно від цілей водокористування:

I категорія – це галузі економіки та виробництва, для яких прісна вода нині й у майбутньому є абсолютно необхідною і потреба в ній усе зростає. Це постійні споживачі води, до яких належать водопостачання, зрошення, харчова промисловість, а також курорти, відпочинок, водний спорт і туризм, охорона природи;

II категорія – галузі економіки, для яких вода є сировиною, яку можна частково або повністю замінити за подальшого вдосконалення технологічних процесів виробництва і транспорту, зростання культури і комунального благоустрою. До них належать енергетика, транспорт, деякі галузі промисловості, в яких можуть розроблятися менш водоемні технологічні схеми.

Водокористувачі можуть бути первинними або вторинними. Первинні водокористувачі – це ті, що мають власні водозабірні споруди і відповідне обладнання для забору води. Вторинні водокористувачі (абоненти) – це ті, що не мають власних водозабірних споруд та отримують воду з водозабірних споруд первинних водокористувачів та скидають стічні води в їхні системи на умовах, які встановлюються між ними, та за погодженням з органом, який видав дозвіл первинному водокористувачеві. Права водокористувачів обмежуються також під час аварій або за умов, що можуть призвести чи призвели до забруднення вод, та під час здійснення невідкладних заходів щодо запобігання стихійному лиху, спричиненому шкідливою дією вод, і ліквідації його наслідків. А водні об'єкти залежно від ознак, якісних і кількісних характеристик класифікують на класи, підкласи тощо. Води використовують у порядку загального і спеціального водокористування для потреб гідроенергетики, водного і повітряного транспорту.

Основним та надзвичайно складним завданням є вибір складу учасників водогосподарського комплексу (ВГК), оскільки це впливає на економічний розвиток галузей і стан навколишнього природного

середовища. Під час обґрунтування складу учасників сучасного ВГК України та параметрів сталого розвитку водогосподарського комплексу необхідно враховувати природний, соціально-економічний та технічний складники.

Природний складник зумовлює можливості функціонування і розвитку водогосподарського комплексу, визначає позитивні і негативні боки його впливу на природу.

Природні чинники включають: а) гідрологічні умови, які визначають запаси водних ресурсів, їх розподіл по роках і впродовж року; б) рельєф і геоморфологію майбутнього ложа водосховища, які визначають такі важливі техніко-економічні показники, як можливість створення високих напорів, розміри затоплення і підтоплення прилеглої території, можливу площу зрошувальних систем і спосіб подачі води на них (самоплинний чи механічний), розвиток водного транспорту на водосховищі, об'єми витрат води на фільтрацію через ложе водосховища і заходи боротьби для їх скорочення, берегоукріплювальні роботи тощо; в) кліматичні умови, які визначають необхідність здійснення зрошення чи осушення земель, заходів щодо боротьби з льодовими явищами на водосховищах, розвиток рибного господарства, ступінь складності будівництва ВГК; г) ґрунтові умови зони затоплення водосховища, які визначають величину втрат сільськогосподар-

ської продукції; д) екологічну цінність території, яка визначається видовим складом рослинного та тваринного світу (не тільки ложа водосховища, а й прилеглої території) та їх можливими змінами під час будівництва водосховища.

Соціально-економічний складник ураховує інтереси галузей економіки й окремих водокористувачів. Її мета – досягнення найбільшого економічного ефекту під час функціонування водогосподарського комплексу та мінімізація збитків за негативного впливу розвитку економіки на водні ресурси. Соціально-економічні чинники: а) напрям галузей економіки, що переважає, та ступінь їх розвитку; б) розміщення населених пунктів і чисельність населення; в) наявність транспортних шляхів; г) прибутковість окремих галузей економіки; д) наявність культурних, археологічних, етнографічних пам'яток; е) величина збитків від можливого затоплення території.

Технічний складник визначає систему взаємозалежних технічних рішень щодо створення й експлуатації споруджень та устаткування, які забезпечують ефективну роботу елементів системи водогосподарського комплексу в конкретних місцевих умовах. Технічні чинники – можливі технічні вирішення щодо будівництва і функціонування національного ВГК у конкретних умовах (наприклад, гребля може бути земляною чи бетонною, різної висоти, а це впливає на потужність ГЕС і вартість ВГК).

Таблиця 1

Основні учасники національного водогосподарського комплексу

Сфера діяльності (основний учасник ВГК)	Регіональний розподіл
електроенергетика	Запорізька, Хмельницька, Івано-Франківська, Київська, Рівненська, Миколаївська області, м. Київ; значно меншою мірою – Закарпатська і Харківська області
паливна промисловість	Сумська, Полтавська, Луганська, Донецька, Івано-Франківська області
металургійний комплекс	Дніпропетровська, Запорізька, Донецька області
хімічна і нафтохімічна промисловість, включаючи хіміко-фармацевтичну	Черкаська, Одеська області, АР Крим, м. Київ, Київська, Сумська, Луганська, Івано-Франківська, Дніпропетровська, Чернівецька області
машинобудування і металообробка, включаючи медтехніку	Хмельницька, Волинська, Харківська області, м. Київ, Вінницька, Полтавська, Херсонська, Львівська, Одеська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська, Кіровоградська, Запорізька області
лісова, деревообробна та целюлозно-паперова промисловість	Рівненська, Черкаська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Волинська області, м. Київ, Вінницька, Херсонська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька, Чернігівська області
промисловість будівельних матеріалів	Чернівецька, Тернопільська, Львівська, Вінницька області, м. Київ, Хмельницька, Київська, Івано-Франківська, Закарпатська, Житомирська, Черкаська, Рівненська, Одеська, Харківська, Кіровоградська області, АРК
легка промисловість	Миколаївська, Сумська, Херсонська, Чернігівська, Чернівецька, Тернопільська, Волинська, Закарпатська, Житомирська, Рівненська області
харчова промисловість, включаючи борошно-мел'яну та круп'яну	Кіровоградська, Одеська, Київська, Хмельницька, Вінницька, Полтавська, Харківська, Черкаська, Житомирська, Закарпатська, Волинська області, м. Київ, Львівська, Тернопільська, Чернівецька, Чернігівська, Херсонська, Сумська області, АРК
зрошення	АР Крим, Дніпропетровська, Донецька, Миколаївська, Одеська, Херсонська, Запорізька, Луганська, Харківська області
осушення	Волинська, Житомирська, Київська, Сумська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Чернівецька, Чернігівська області

Джерело: систематизовано за [12]

За територіальними ознаками в Україні основними учасниками ВГК, відповідно до яких і визначаються потреби у водних ресурсах та масштаби водоспоживання, є такі (табл. 1).

Остаточний склад учасників ВГК затверджується на підставі техніко-економічних розрахунків і повинен забезпечити найбільшу економічну ефективність усіх галузей господарства, а також не допустити погіршення екологічного стану, сприяти збереженню і розвитку природних екосистем району. Залежно від зональності природних умов і напряму розвитку економіки виділяють основного (провідного) учасника ВГК. За ознакою спеціалізації, а також з урахуванням природної водозабез-

печеності регіонів визначають, на які галузі слід орієнтуватися під час розроблення прогнозних програм соціально-економічного розвитку регіону для найефективнішого використання водоресурсного потенціалу.

Висновки. Таким чином, формування системи водокористування і, відповідно, прогнозування розвитку продуктивних сил України та її регіонів будуть базуватися на основі їх природної водозабезпеченості, враховувати територіальну мінливість річкового стоку, кількісні й якісні показники природних вод та можливість його обґрунтованого з еколого-економічних позицій перерозподілу в межах водогосподарського комплексу.

Список літератури:

1. Алимов О. Інваріантні виміри теорії політичної економії та практики управління в контексті реалізації технології цілеорієнтованого формування потенціалу сталого розвитку України / О. Алимов, В. Микитенко // Економіст. – 2014. – № 4. – С. 6–11.
2. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях : [монографія] / Н.М. Андреева [та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Є.В. Хлобистова; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України [та ін.]. – Сімф. : Фенікс, 2010. – 581 с.
3. Левковська Л.В. Особливості водозабезпечення аграрного сектору і населення України в контексті продовольчої безпеки та енергоефективності / Л.В. Левковська, А.М. Сундук, Т.І. Добрянська // Збалансоване природокористування. – 2013. – № 1. – С. 12–19.
4. Риждова К.І. Актуальні проблеми раціонального використання водогосподарсько-меліоративного комплексу в сучасній економічній системі / К.І. Риждова, Н.Е. Ковшун // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2010. – № 2010. – С. 249–254.
5. Попова О.Ю. Особливості державного регулювання процесів водозабезпечення суб'єктів господарювання / О.Ю. Попова, О.Ю. Томашевська // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 5(1). – С. 46–50.
6. Голян В.А. Механізми раціонального водокористування в Україні / В.А. Голян // Економіка та держава. – 2007. – № 11. – С. 39–43.
7. Хвесик М.А. Інституціональне середовище сталого водокористування в умовах ринкових відносин: національні та регіональні виміри : [монографія] / М.А. Хвесик, В.А. Голян, Ю.М. Хвесик – К. : НАУ, 2005. – 180 с.
8. Актуальні проблеми імплементації інноваційно орієнтованої моделі розвитку національної економіки : [монографія] / За ред. Н.В. Ткаленко ; Черніг. держ. ін-т економіки і упр. – Ніжин : В.В. Лук'яненко, 2012. – 231 с.
9. Нефедова Н.Є. Суспільно-географічне дослідження регіонального водогосподарського комплексу: проблеми методології та методики (на матеріалах Одеської області) : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 / Н.Є. Нефедова ; Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2005. – 20 с.
10. Водне господарство в Україні / Ред. А.В. Яцик, В.М. Хорєв. – К. : Генеза, 2000. – 456 с.
11. Водні ресурси: використання, охорона, відтворення управління : [підручник для студ. вищих навч. закладів] / А.В. Яцик [и др.] ; ред. А.В. Яцик. – К. : Генеза, 2007. – 360 с.
12. Державний облік водокористування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scwm.gov.ua/derzhavnij-oblik-vodokoristuvannya>.